

Зоя ВАСИЛЬЧЕНКО

ФІНАНСОВА КОНСОЛІДАЦІЯ ЯК СУЧАСНА ТЕНДЕНЦІЯ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОГО БІЗНЕСУ

Проведено аналіз процесів фінансової консолідації на міжнародному та національному рівні. Виявлено фактори, що визначають їх розвиток. Обґрунтовано доцільність концентрації банківського капіталу у вітчизняній практиці.

The analysis of the financial consolidation processes on the international and national levels is done. The factors determined their development are revealed. The expediency of the bank capital concentration in the national practice is proved.

Фінансова консолідація як закономірне явище у світовій банківській конкуренції започатковане ще наприкінці ХІХ століття. Органи банківського нагляду більшості зарубіжних країн одноставно визнали доцільним оздоровлення “хворих” банків шляхом їх взаємного злиття чи приєднання до фінансово стійких банків, які виступили з такою ініціативою. Відомий фінансист М. Бунге у свій час писав: “У критичні хвилини банки не лише бувають змушені поступатися вимогам держави, а й самі потребують її допомоги, а тому не можуть заявити претензій на безумовну самостійність” [1, 77]. Багатогранність досліджуваного явища зумовлює його форми прояву в практичній площині. Так, зокрема, згідно підготовленого проекту Указу Президента України “Про заходи з удосконалення державного регулювання і нагляду в банківській сфері” ми стоїмо на порозі

надання дозволу на примусовий продаж фінансово нестабільних банків і тих банків, що використовуються їх власниками не за призначенням, головному регулятору – Національному банку України [2]. Адекватність оцінки переваг та недоліків таких майбутніх нововведень потребує відповідного аналізу міжнародної практики у цій царині.

Всі хвилі консолідації, що лихоманили банківський сектор економіки США та західноєвропейських країн можна умовно поділити на три періоди: 1) 50–60-ті роки; 2) 80-ті роки; 3) 90-ті роки ХХ століття [3, 168].

Проаналізуємо специфічні ознаки та особливості об’єднувальних форм реструктуризації банківського бізнесу, а саме злиття й приєднання (поглинання), які набули активного розповсюдження за кордоном, і мають бути враховані у вітчизняній банківській практиці.

У світовій практиці прийнято визначати приєднання або поглинання (takeover) як оплачену угоду, внаслідок проведення якої відбувається перехід прав власності на банківську установу, що найчастіше супроводжується заміною менеджменту купленого банку і зміною його бізнес-планування й фінансової політики загалом. В угоді беруть участь дві сторони: банк-покупець і банк-ціль (продавець). Можливі такі форми приєднання:

1) Банк-покупець робить тендерну пропозицію (пропозицію викупити 95–100% акцій банку-цїлі) менеджменту банку-цїлі. Тоді таке приєднання (поглинання) називають “дружнім” поглинанням (friendly takeover);

2) Банк-покупець робить тендерну пропозицію акціонерам банку-цїлі, ігноруючи при цьому її менеджмент. Тоді таке поглинання (приєднання) називають “жорстким поглинанням” (hostile takeover).

Під “злиттям” частіше розуміють фінансову угоду, внаслідок якої відбувається об’єднання двох чи більше банківських структур в одну новостворену, що супроводжується конвертацією акцій банків, які зливаються, збереженням складу власників (акціонерів) та їхніх прав.

Іноді в зарубіжній економічній літературі можна зустріти класифікацію, що поділяє всі угоди на злиття (merger) і міжфірмові тендерні пропозиції (interfirm tender offers чи public tender offers). З огляду на такий підхід слід взяти до уваги додаткові характеристики аналізованих дефініцій.

Корпоративне злиття при такій класифікації визначається як контракт, що укладається між групами менеджменту банку-покупця і банку-цїлі з приводу продажу останнього. Якщо менеджерам банку-цїлі вдається отримати схвалення контракту на продаж банку у ради директорів, то акціонери банку-цїлі повністю

позбавляються можливості контролювати процес реалізації угоди своїми голосами. Таким чином, таке злиття – це передусім контракт між групами менеджерів двох банківських установ, умови якого напрацьовуються в переговорному процесі без будь-якої участі акціонерів банку-цїлі (хоча інколи схвалення контракту акціонерами банку-цїлі і може знадобитися).

“Міжфірмова тендерна пропозиція” в термінології цієї класифікації – це контракт, який укладається між менеджерами банку-покупця і акціонерами банку-цїлі з приводу викупу акцій останніх. Тендерна пропозиція оголошується і виконується за будь-якого відношення менеджменту банку-цїлі до зробленої його акціонерам тендерної пропозиції.

Основна відмінність, з нашого погляду, злиття і міжфірмової тендерної пропозиції полягає в тому, що при злитті право приймати чи відхилити пропозицію на купівлю банку мають менеджери банку-цїлі, а у міжфірмовій тендерній пропозиції – акціонери банку-цїлі. Крім того, існує ще одна важлива відмінність злиття від міжфірмової пропозиції, пов’язана з кількістю акцій, які в остаточному підсумку виявляються підконтрольними банку-покупцю. Як правило, після проведення злиття банк-покупець отримує контроль над усіма 100% звичайних голосуючих акцій банку-цїлі, тоді як при міжфірмовій тендерній пропозиції йому найчастіше вдається отримати лише контрольний пакет акцій останнього (51% всіх звичайних голосуючих акцій банку-цїлі).

Тендерні пропозиції можуть бути двох типів: умовні та безумовні (рис. 1). Умовна тендерна пропозиція банку-покупця вступає в силу (виконується) тільки тоді, коли на ринку можна викупити точно визначену в цій тендерній пропозиції кількість акцій. Безумовна тендерна пропозиція дійсна незалежно від

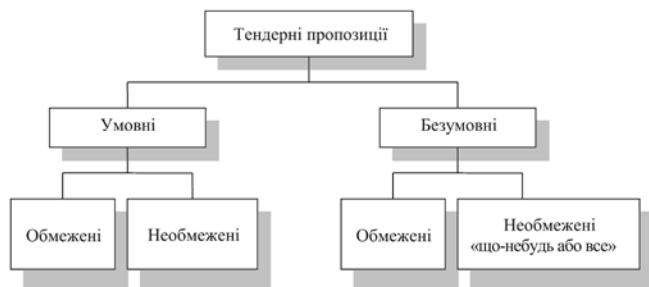

Рис. 1. Класифікація тендерних пропозицій

кількості акцій, доступних для купівлі банком-покупцем. В свою чергу, умовні і безумовні тендерні пропозиції можуть бути обмеженими та необмеженими. Роблячи необмежену тендерну пропозицію, банк-покупець априорі зобов'язується викупити будь-яку кількість акцій банку-цілі. В обмеженій тендерній пропозиції банк-покупець встановлює певне граничне значення кількості акцій, яку він зобов'язується викупити відповідно до зробленої тендерної пропозиції. Тендерна пропозиція, яка є безумовною і необмеженою, називається “що-небудь або все” тендерною пропозицією (“any-or-all” offer).

Заслужують на особливу увагу масштаби та суть консолідації банків у провідних розвинутих країнах. Так, у США упродовж другої половини ХХ століття спостерігалось різке зростання злиття банків, причому в окремих випадках у них брали участь навіть великі банки, розташовані в одних міських районах. Побоюючись того, що розвиток цієї тенденції негативно позначиться на конкуренції в банківській справі і призведе до надмірної концентрації фінансової потужності, у 1960 р. Конгрес прийняв Закон про злиття банків. Внаслідок процесів консолідації в банківській системі США в період з 1980 по 2000 рр. кількість банківських установ скоротилася з 14435 до 9500 [4].

Процеси консолідації у банківській сфері активно розповсюдились у свій

час і в країнах Західної Європи, передусім у найвпливовішій там банківській системі Великобританії. Процес об'єднання особливо активізувався після прийняття Закону про злиття банків 1833 р. У 1841 р. в Англії було 115 акціонерних банків, деякі з них були утворені шляхом поглинання старих приватних банків. Ці банки розширювали свої мережі, відкриваючи нові філії і зливаючись один з одним.

У 1918 р. для дослідження банківських об'єднань був заснований Комітет казначейства. Комітет рекомендував здійснювати законодавчий контроль за подальшим злиттям для того, щоб уникнути ситуації, коли керівництво банківською системою зосередиться в одних руках, і не допустити зловживань владою. Це означало, що подальші злиття банків будуть здійснюватися тільки після узгодження з урядом. Останній раунд об'єднань депозитних банків Великобританії відбувся наприкінці 60-х рр. ХХ століття як реакція на особливу економічну ситуацію в країні. У 1970 р. внаслідок злиття Williams Deacons, Glyn Mills і National, англійські філії якого раніше були частинами Національного банку Ірландії, був утворений банк Williams and Glyn's. Це злиття скоротило кількість англійських клірингових банків з одинадцяти до шести.

Першим значним злиттям банків у 90-ті рр. ХХ ст. вважають об'єднання двох американських банків Travelers та Citicorp загальною вартістю близько 80 млрд. дол. США кожен. Пізніше відбулися об'єднання Bank America і Nations Bank, а також Bank One та First Chicago. Головною метою об'єднання цих банків було забезпечення високого рівня концентрації капіталу з метою розширення спектру банківських послуг, зниження

рівня ризику та підвищення конкурентоспроможності на фінансових ринках.

Ще наприкінці 90-х років XX століття, напередодні запровадження євро і створення єдиного фінансового ринку ЄС, уряд Франції взяв курс на консолідацію банківського сектора країни. Кінцевою метою такої політики має стати поява "національних чемпіонів" – двох-трьох потужних фінансових груп, які були б надійно захищені від поглинання із-за кордону (чого влада ні в якому разі не хотіла допустити), а при нагоді, могли б виступити активною стороною в транс-кордонних угодах у європейському регіоні. Нині найактивнішу участь беруть у процесах консолідації такі провідні банки країни, як Banque Nationale de Paris (BNP), Credit Lyonnais та Credit Agricole.

Упродовж 2000 року також відбулися знаменні об'єднання банків. Три найбільші банки Японії Sanwa, Tokai та Asahi домовилися про злиття й утворення банківського холдингу, який за обсягами активів став третім у світі й другим у Японії (близько 1 трлн. дол. США). Керівництво новим банківським холдингом здійснює Рада директорів, до складу якої увійшли керівники колишніх незалежних банків. У 2002 році було оголошено про злиття у найближчому майбутньому найбільших банків Німеччини (Deutsche Bank та Dresdner Bank) та Франції Nationale de Paris і Paribas. Постійною темою для обговорення у ділових колах залишається тема злиття двох німецьких банків – FVB і Commerzbank. Нині керівництво найбільшого банку Австралії National Australia Bank (NAB) оголосило про свої плани придбати страховий підрозділ MLC англійської фінансової компанії Lend Lease. Вартість угоди становитиме близько 2,72 млрд. дол. США.

На сьогодні керівництво американського банку Chase Manhattan і британської незалежної групи Robert Fleming

уклали угоду вартістю 4,88 млрд. фунтів стерлінгів (майже 7,7 млрд. дол. США). Злиття здійснюватиметься комбінованим методом: 2,75 млрд. фунтів стерлінгів буде сплачено готівкою, а на решту суми британська сторона одержить пакет акцій Chase Manhattan.

Отже, з початку 90-х рр. XX століття відбуваються багатомільярдні об'єднання, причому серед провідних міжнародних банків. Ми виходимо з того, що головна причина глобалізації світових фінансових ринків і злиття, приєднання банків полягає в необхідності концентрації фінансового й банківського капіталів, яка наслідуює концентрацію промислового капіталу, та використанні переваг, що випливають із неї [3].

Слід підкреслити, що найбільшим лихом для розвитку фінансового сектора будь-якої країни є те, що ефективні банки не можуть завоювати свою частку ринку завдяки своїм нижчим, порівняно з іншими, витратам, оскільки він залишається подрібненим серед зайвої кількості невеликих і неефективних банків. Цілком очевидно, що банки з низькими витратами повинні мати стимули до розширення, тоді як інші банки повинні поступово зникати. За таких вихідних умов вітчизняна банківська система має консолідуватися. Задля успішної консолідації необхідно розробити принципи та механізми реорганізації банків, а також підтримки й стимулювання розвитку добре капіталізованих високоліквідних банків, здатних кредитувати реальний сектор економіки. Звісно, що, обираючи власний шлях консолідації, потрібно врахувати визнані успіхи в цій сфері інших країн, насамперед, тих, що споріднені з нами за умовами перетворення національних економік, тобто постсоціалістичних країн.

У цьому контексті варто звернутися до позитивного досвіду оптимізації

банківської системи Естонії, яка просто вражає досягнутими результатами. Естонія обрала шлях активних реформ, коли слабкі банки позбавляються захисту від банкрутства. На початку 1990-х років збанкрутували банки, яким належали близько 40% усіх активів банківської системи; при цьому вкладники не отримали жодної компенсації. Це коштувало економіці країни втрачених реальних заощаджень, еквівалентних 11% ВВП, але за п'ять років вони були повністю відновлені. Зараз саме в Естонії розташовані два з трьох найбільших банків країн Балтії (хоч вона найменша серед трьох балтійських держав). Обидва ці банки мають потужних стратегічних інвесторів і розширюють свою присутність за кордоном. В цілому банківська система істотно зросла за обсягом депозитів, але кількість банків у ній скоротилася з майже п'ятдесяти в 1993 році до п'яти на сьогодні.

Литва також є цікавим прикладом країни, яка зуміла змінити модель банківської системи. До 1997 року уряд вживав різноманітних заходів для попередження банкрутства банків, що не приносили очікуваного ефекту. Після 1997 року було засновано фонд страхування вкладів фізичних осіб, внески держави до якого становили лише 0,1%. Створення системи страхування депозитів супроводжувалося добре продуманими заходами з реструктуризації банків, приватизації та пошуку іноземних стратегічних інвесторів для двох державних банків, що залишилися, поряд з об'єднанням приватних банків. Така зміна пріоритетів у банківській системі Литви була результатом вибору між двома можливостями: жити так, як і раніше, чи мати реальний шанс вступити до Європейського Союзу разом з іншими країнами Центральної Європи, що вже стало на сьогодні реальністю.

Вочевидь, міжнародний досвід свідчить про переваги злиття невеликих банків

у більш великі кредитні організації. Внаслідок злиття розширюється доступ до капітальних внесків через зростання довіри вкладників до високо капіталізованого новоствореного банку, а також підвищується стійкість останнього до подолання будь-яких фінансових труднощів. Окрім цього, великі банки можуть здійснювати економію, пов'язану з масштабом операцій. Укрупнення банків за рахунок об'єднання – це шлях до підвищення їх ефективності. Показово, що за півроку після злиття Morgan Stanley з Dear Witter, Discover & Co ринкова капіталізація групи зросла майже на 50% [5, 67].

Загалом експерти стверджують, що економічна нестабільність, яка спостерігається у Європі упродовж останніх трьох років, поставила численні фінансові інститути у вкрай вразливе становище. Серйозні збитки і різкі кон'юнктурні коливання на фондових ринках призвели до суттєвого зниження вартості акцій європейських банків і компаній, перетворивши їх тим самим у привабливі об'єкти для поглинання з боку сильніших конкурентів. Фактично в теперішній час триває процес розподілу європейських фінансових інститутів на дві умовні категорії: “здобич” (тобто потенційні об'єкти поглинання) і “мисливців” (тобто інститути, які володіють достатнім обсягом грошових ресурсів для поглинання слабших конкурентів). Втім, опинитися серед банків-покупців, а не тих, які є об'єктом купівлі, бажають керівники всіх фінансових інститутів Європи.

Експерти у цьому зв'язку намагаються екстраполювати, наскільки далеко зайдуть європейські банки і фінансові компанії у власному устремлінні до консолідації. Деякі аналітики вважають, що саме зараз настає час масштабних транснаціональних угод про злиття та приєднання, мова про які йшла ще з того моменту часу, як Європейський Союз

запровадив єдину валюту [6]. Попри реальність цих процесів, окремі скептики дотримуються точки зору, що політики і керівництво центральних банків країн ЄС, як ніколи налаштовані захищати незалежність національних фінансових інститутів. Варто взяти до уваги, що в деяких європейських країнах дотепер зберігається стійка неприязнь до транснаціонального злиття чи приєднання та чиниться законодавчий опір таким процесам (у цьому контексті вирізняється, насамперед, Франція). Однак слід рахуватися й з тим, що через швидкі темпи консолідації на внутрішніх фінансових ринках таких країн як Великобританія, Іспанія, Бельгія чи Нідерланди залишається мало шансів знайти достойного ділового партнера в межах своєї країни. А після того як Credit Lyonnais буде придбаний банком Credit Agricole, до країн із подібною ситуацією приєднується й Франція. Як наслідок усе більша кількість європейських банкірів звертають свою увагу на фінансові інститути сусідніх країн. Так, зокрема, нідерландська група ING намагається розширити свою присутність на німецькому ринку, де вона вже є власником електронного банку DiBA і контрольного пакету акцій BHF Bank. Іншим можливим варіантом транснаціональної консолідації європейських фінансових інститутів можуть

стати оголошені наміри щодо придбання іспанським BBVA італійського Banca Nazionale del Lavoro (BNL).

Збільшення концентрації у банківській сфері різниться за країнами, що пояснюється, насамперед, відмінностями у ринковій структурі їхніх банківських систем. Загалом, наприкінці 90-х років ХХ століття у чотирьох найбільших країнах єврозони (Франція, Німеччина, Італія та Іспанія) ринкова частка 5% найбільших банків (банки, загальні активи яких перевищують 10 млрд. євро) становила від 52 до 71% сукупних банківських депозитів і від 56 до 77% наданих кредитів. У США – 75,5 і 77% відповідно [7, 13]. На глобальному рівні фінансова консолідація призвела до виокремлення близько двадцяти транснаціональних банків, які мають найпотужнішу ресурсну базу і домінують на світовому ринку фінансових послуг.

Динаміку консолідації у банківському секторі розвинутих країн за два останні десятиліття минулого століття подано у таблиці 1.

Ще одним важливим наслідком фінансової консолідації є розмивання межі між різними видами фінансового посередництва, через що виникає інтегрована банківська діяльність (тріада “банківська справа – інвестиційна діяльність – страхування”, або явище конвергенції в між-

Таблиця 1

Динаміка консолідації у банківському секторі розвинутих країн*

Найбільші банки світу	Співвідношення активів банків до ВВП 13 країн**, %			
	1980 р.	1990 р.	1995 р.	2000 р.
Найбільші 20	19,5	31,6	37,5	41,8
Найбільші 30	25,5	40,3	48,5	54,2
Найбільші 40	30,8	47,0	56,8	66,7
Найбільші 50	35,4	52,8	64,0	75,2

* Джерело: Report on consolidation in the financial sector / Group of Ten. 2003. – January. – P. 55 // www.oecd.org.

** До цих країн належать Австралія, Бельгія, Велика Британія, Іспанія, Італія, Канада, Нідерланди, Німеччина, Франція, Швеція, Швейцарія, США та Японія.

народних фінансах) [8, 100]. Наприклад, об'єднання банківського і страхового бізнесу привело до виникнення такого продукту, як страхування життя. Відомо, що цей продукт у міжнародній практиці продають не тільки страхові компанії, а й комерційні банки. Поєднання страхової й інвестиційної сфер діяльності стимулювало появу послуг щодо довірчого управління коштами клієнтів. Проникнення інвестиційних послуг у пакети послуг, що надаються банками, сприяло розвитку особливої сфери інвестиційної банківської справи. Нарешті, конвергенція трьох фінансових сфер діяльності позначила створення фінансових конгломератів.

Дослідження особливостей системного функціонування банків в Україні дало підставу сформулювати висновок, що за останні роки у банківській системі досягнуто межі інституційної концентрації на рівні 40–50 банків (табл. 2).

Почасти малі і значна кількість середніх банків виступають у ролі розрахунково-касових центрів неформальних фінансово-промислових груп, які належать їхнім основним власникам і акціонерам або перебувають у постійній залежності від стану міжбанківського ресурсного ринку. Вони практично втрачають роль фінансових посередників, здатних активно впливати на перебіг ринкових перетворень. Відсутність належного рівня капіталізації може в будь-який момент призвести до виникнення у цих банків фінансових ускладнень та спричинити у подальшому їх банкрутство.

У зв'язку з цим перед такими банками постає першочергове завдання підвищення ефективності функціонування, вирішення якого потребує кардинально-го перегляду змісту їх діяльності.

З нашого погляду, мову слід вести як про кількісні, так і якісні аспекти перебудови банківської діяльності. Кількісні

аспекти пов'язані з оцінкою кількісної достатності числа банків у країні з урахуванням їхніх можливостей повноцінно обслуговувати різні сектори економіки. Критерієм для оптимізації цього параметру має слугувати така кількість банківських установ, яка спроможна: по-перше, охопити традиційним кредитно-розрахунковим обслуговуванням усі сфери національної економіки і зовнішньоекономічну діяльність; по-друге, зайняти усі можливі сегменти грошового ринку та ринку капіталів; по-третє, здійснювати весь спектр операцій (в тому числі і нетрадиційних) з тим, щоб повністю задовольнити попит суб'єктів ринку на банківські послуги.

Принципово зазначити, що у процесі дослідження кількісного аспекту оптимізації структури банківської системи власне саме число банків, на наш погляд, не повинно відігравати ключову роль. Справді, на одну банківську установу в Україні за даними Асоціації українських банків припадає в середньому 20,24 тис. осіб, тоді як у розвинутих країнах – 5–8 тис. осіб, що виявляє помітну різницю, яка вказує на формальну недостатність банківських інститутів у нашій країні. Гадаємо, що встановлення у цьому питанні якихось апріорних кількісних параметрів є хибним шляхом до розв'язання проблеми. Адже слід обов'язково враховувати суттєві відмінності в економічному розвитку країн загалом та банківських систем зокрема, із чого випливають розбіжності як в асортименті банківських продуктів, так і у попиті на конкретні види й обсяг цих продуктів з боку суб'єктів економічних відносин. З огляду на ці обставини питання про достатність кількості банківських установ в країні вирішується значною мірою на емпіричному рівні, виходячи з потреб ринку на основі трьох зазначених критеріїв.

У цих умовах не меншої уваги потребує й інший аспект оптимізації структури

Таблиця 2

Концентрація капіталу та активів за групами банків України*

Групи банків	Станом на:			
	01.01.2002	01.01.2003	01.01.2004	01.01.2005
Перша трійка банків				
Капітал, тис. грн.	1424177	1977121	2907485	3935915
<i>в % до сукупного капіталу банків</i>	18,0	19,8	22,6	21,4
Активи, тис. грн.	14528898	18591419	27397194	37175729
<i>в % до сукупних активів банків</i>	28,8	27,4	27,3	27,7
Перша п'ятірка банків				
Капітал, тис. грн.	1952629	2631515	3708586	5587920
<i>в % до сукупного капіталу банків</i>	24,6	26,4	28,9	30,3
Активи, тис. грн.	20564248	26723268	38163202	49924840
<i>в % до сукупних активів банків</i>	40,8	39,4	38,07	37,2
Перша десятка банків				
Капітал, тис. грн.	2985759	3912742	4958196	7660502
<i>в % до сукупного капіталу банків</i>	37,8	39,2	38,5	41,6
Активи, тис. грн.	27758367	36641659	53862004	71356872
<i>в % до сукупних активів банків</i>	55,1	54,0	53,7	53,1
Перша двадцятка банків				
Капітал, тис. грн.	3725890	4879738	6466361	10125588
<i>в % до сукупного капіталу банків</i>	47,1	48,9	50,2	55,0
Активи, тис. грн.	34034091	45395953	67036127	90158337
<i>в % до сукупних активів банків</i>	67,5	70,0	66,9	67,1
Перші п'ятдесят банків				
Капітал, тис. грн.	5370589	6957256	9092671	12952855
<i>в % до сукупного капіталу банків</i>	67,9	69,7	70,6	70,3
Активи, тис. грн.	42463214	57021502	85458913	115202718
<i>в % до сукупних активів банків</i>	84,3	84,1	85,3	85,8
Усього по банківській системі:				
Капітал, тис. грн.	7908934	9983426	12881878	18421431
Активи, тис. грн.	50391737	67773519	100234360	134347880

*Розраховано автором за даними: Вісник НБУ. – № 3, 2004. – С. 48–59; № 3, 2005. – С. 48–69.

банківської системи – якісний. Проведене дослідження показало, що значним кількісним змінам у складі банківської системи України разюче не відповідають позитивні якісні зрушення. Зрозуміло, що економіці потрібні різні за розмірами банки, дрібніші з яких можуть успішно

співпрацювати з невеликими підприємствами, оскільки крупні банки не завжди орієнтують належним чином свою діяльність на малий і середній бізнес. Водночас наявність у складі банківської системи надмірної кількості кредитних установ з невеликим капіталом може

спричинити проблеми з підтримання стабільності фінансового сектора економіки, оскільки навіть окремі, а не масові банкрутства підривають довіру до системи загалом. Практика ж показує, що у банків з невеликим капіталом набагато частіше виникають проблеми з регулюванням ліквідності.

Досягнення оптимального співвідношення у складі банківської системи за такими параметрами як розміри і кількість банків, що її утворюють, а також їхнє розміщення по території країни має ґрунтуватися, окрім поточних ринкових потреб, ще й на цілеспрямованій державній політиці, яка повинна враховувати перспективи зрушень у структурі економіки, сприяючи досягненню міжгалузевої та міжрегіональної пропорційності економічного розвитку.

Укрупнення банків, їх об'єднання не може відбуватися стихійно. Потрібна економічно обґрунтована державна програма злиття та приєднання банків, яка включала б розробку рекомендацій, методичну допомогу в організації цього процесу. Доцільно було б залучити до цієї роботи консультантів міжнародного класу, які мають досвід організації робіт щодо злиття і приєднання банківських та фінансово-кредитних установ. Звісно, вся робота щодо об'єднання банків не обов'язково повинна відбуватися шляхом рішучої зміни статусу банків, їх ліквідації та реорганізації. Можливий, і навіть потрібний інший паралельний процес – поступова і добровільна інтеграція банків.

Діюча правова база, на жаль, не усуває окремих суперечностей, що виникають між уповноваженими органами щодо реструктуризації, реорганізації чи ліквідації комерційних банків, а розробка інших необхідних нормативно-правових актів залишається дотепер лише на рівні декларації намірів. Серед них, зок-

рема: внесення змін до Закону України "Про банки і банківську діяльність" щодо удосконалення процедур реорганізації банків; розробка Положення про реорганізацію банків; підготовка Регламенту нагляду за банками, що знаходяться у стані реорганізації; перегляд та визначення оптимальної кількості показників раннього реагування та їх граничних значень; розробка методики комплексного аналізу фінансового стану банків.

Окрім цього, вбачається можливим реально зацікавити банки в консолідації шляхом запровадження податкових пільг на перший період після об'єднання, пільг із відрахувань до фондів обов'язкових резервів та пільгового режиму капіталізації. Упродовж адаптаційного періоду діяльності банків, що реорганізувалися, доцільно ввести для них індивідуальні економічні нормативи строком не менше як 3 місяці з часу отримання ліцензії на здійснення банківських операцій і виключення з Державного реєстру банків.

З огляду на структурні зрушення у банківських системах інших країн і рівень капіталізації вітчизняної банківської системи, важливим аспектом фінансової консолідації стає не просто об'єднання українських банків, а й об'єднання вітчизняних банків з іноземними. Іншими словами, фінансова консолідація в Україні потребує залучення іноземного банківського капіталу. Це дасть можливість утворити висококапіталізовані банки, які працюють за міжнародними стандартами ефективності та управління, підвищить рівень фінансового посередництва, ступінь безпеки і надійності банків і, відповідно, суспільну довіру до банківської системи, уможливить нарощування обсягів кредитування відповідно до потреб економіки, дозволить надавати клієнтам ті види послуг, що вимагають глобального фор-

мату (наприклад, упровадження network banking та забезпечення операцій на світових фінансових ринках), зрештою, знизить ризики втрати позицій на ринку українськими банками в разі появи великих іноземних фінансових структур. Такий напрям консолідації підтверджений сучасними емпіричними дослідженнями. Як показує аналіз банківських систем 80 країн, проведений С. Класенсом, А. Деміргюч-Кунтом і Х. Хюїзіною, збільшення кількості іноземних установ приводить до удосконалення функціонування національних банківських ринків з позитивними наслідками для добробуту клієнтів банків [9].

Наявність іноземних банків у країнах з невеликою або середньою величиною економіки є розповсюдженою практикою. Основна причина цього — намагання “малих економік” отримати вигоди від доступу до світових фінансів, у тому числі й від фінансових послуг іноземних фінансових структур. Як правило, у більшості країн рівень присутності іноземних банків коливається між 15 і 80% активів банківської системи. Втім, серед

них виокремлюється низка країн, де іноземна власність абсолютно домінує, і можна говорити про повний іноземний контроль над місцевим банківським сектором. До останніх належать Непал і Свазіленд (власністю іноземних банків є 100% активів банківського сектору), Бахрейн (97%), Іорданія (95%), Ботсвана (94%), Нова Зеландія (91%), Люксембург (89%), Греція (77%) тощо. Переважна частка банківського сектору перебуває під іноземним контролем і в багатьох країнах Центральної Європи. Так, у власності іноземних банків ще у 2000 р. було 66% банківських активів Чехії, 62% — Угорщини, 70% — Польщі [10].

Досвід приходу банків з промислово розвинутих країн в Україну потребує окремого ґрунтовного аналізу. На сьогодні в Україні функціонує лише сім іноземних банків, капітал яких належить провідним банкам світу (табл. 3). Попри це невіправданою є недооцінка впливу іноземних банків на вітчизняну банківську систему. Більше того, за даними НБУ частка коштів, залучених від нерезидентів через банки з іноземним капіта-

Таблиця 3

**Показники діяльності банків в Україні зі 100% іноземним капіталом
(станом на 01.01.2006 р.)***

Назва банку	Громадянство материнської структури	Власний капітал, (тис. грн.)	Активи, (тис. грн.)	Питома вага в активах банківської системи (%)	Зобов'язання, (тис. грн.)	Питома вага в зобов'язаннях банківської системи, (%)	Чистий прибуток, (тис. грн.)
Райфайзенбанк Україна	Австрія	354170	4407290	3,28	4053120	3,50	22942
“ІНГ Банк Україна”	Нідерланди	169446	1596904	1,19	1427458	1,23	23422
“Кредит Банк Україна”	Польща	147631	1333011	0,99	1185380	1,02	7827
“ХФБ Банк Україна”	Німеччина	105254	1058813	0,79	953560	0,82	16478
Сітібанк Україна	США	163910	1047251	0,78	883342	0,76	40663
Альфа-банк Україна	Росія	189484	1010094	0,75	820610	0,71	1078
Банк ПЕКАО Україна	Польща	43607	69944	0,05	25490	0,02	2289

*Складено і розраховано автором за даними Вісника НБУ. – № 12, 2005. – С. 48–69.

лом, в загальній сумі залучених коштів від нерезидентів у банківській системі складає 55%. Саме завдяки іноземним банкам збільшився продуктивний ряд, підвищилася якість і культура обслуговування клієнтів, зросла конкуренція за клієнта. Більше того, як показує досвід інших країн, жорсткий протекціонізм та обмеження діяльності іноземних банків призводить до значних втрат як для економіки в цілому, так і для самих банків, оскільки за браком сильних конкурентів інші втрачають стимули для самовдосконалення [11, 17].

Разом з тим, ми є прихильниками поступового, а не одномоментного відкриття вітчизняного ринку для іноземного фінансового капіталу, зокрема, у банківській сфері. В правильності такого підходу переконує сам досвід розвинутих зарубіжних країн, де продовжують існувати обмеження щодо іноземної частки в акціонерному капіталі банківської фірми та кількості іноземних постачальників банківських послуг [12, 216].

Підбиваючи зміст вищевикладеного можна зробити висновок, що інституційні перетворення та фінансова консолідація в банківському секторі економіки нашої держави є однією з довгострокових тенденцій його розвитку. Спроба ж прискорити цей процес за відсутності напрацьованих оптимальних механізмів на загальнодержавному рівні може мати небажані наслідки, пов'язані із зростанням неефективності банківського сектору і монопольної влади у ньому.

Література

1. Бунге Н. О восстановлении постоянной денежной единицы в России. К., 1878. – 211 с.

2. Дубинский А. Принуждение и наказание // Экономические известия. – 2006. – 6 июля. – С. 1.

3. Васильченко З. М. Комерційні банки: реструктуризація та реорганізація: Монографія. – К.: Кондор, 2004. – 528 с.

4. Statistical Abstract of the United States 2002, 117th Edition, U. S. Department of Commerce.

5. Михайлов Д. М. Мировой финансовый рынок: тенденции и инструменты. – М.: Экзамен, 2000. – 768 с.

6. Вересюк А. Европа в ожидании слияний и поглощений в банковском секторе // Банковская практика за рубежом. – 2005. – № 2. – С. 10–11.

7. Ehrmann M., Gambacorta L., Martinez-Pages J., Sevestre P., Worms A. Financial systems and the role of banks in monetary policy transmissions in euro area. – 231 p.

8. Васильченко З. М. Сучасні форми конвергенції в міжнародних фінансах // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія "Економіка". – 2002. – № 61. – С. 100–103.

9. Claessens S., Demirguc Kunt A., Huizinga H. How does foreign entry affect the domestic banking market? // Journal of Banking and Finance, Vol. 25. – 2004. – № 5. – P. 891–913.

10. Hawkins J., Mihaljek D. The banking industry in the emerging market economies: competition, consolidation and systemic stability – an overview // BIS WP – Basel: BIS. – 2005. – № 4. – P. 24, 25, 28.

11. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі. – К.: КНЕУ, 2002. – 316 с.

12. Система світової торгівлі: Практичний посібник / Пер. з англ. – К.: КІС, 2002. – 416 с.